

3936989509030564

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Литовченка Віталія Петровича
«Формування професійної комунікації фахівців сфери охорони
здоров'я з особами з порушеннями слуху», що представлена на
здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія**

Актуальність дисертаційної роботи. Посилення гуманістичних ідей в сучасному суспільстві зумовило зміну концептуального підходу до сприйняття осіб із особливими потребами, що втілюється в зсуві акценту з коригування особистості з порушеннями розвитку на прилаштування середовища відповідно до індивідуальних потреб таких осіб. Нині ключовим у такому контексті стало положення, що труднощі таких осіб обумовлюються невідповідністю середовища та функціональних можливостей особи з порушеннями розвитку. Така невідповідність спричиняє виникнення бар'єрів, які унеможливають вільний доступ до якісної освіти, медицини, соціального захисту тощо. Проектування доступного середовища передбачає усунення бар'єрів, які є специфічними для кожної категорії осіб з особливими потребами через своєрідність труднощів і обмежень, які зумовлюються специфікою порушення.

Категорія осіб з порушеннями слуху потребує окремої уваги, оскільки труднощі, які виникають в освітньому процесі, при отриманні медичних послуг тощо зумовлені своєрідними бар'єрами в комунікації між ними та більшістю суб'єктів комунікації. При цьому бар'єри в комунікації характеризуються значною індивідуальною варіативністю, що залежать від ступеня порушення слуху, мови родини, вчасності та характеру раннього втручання, мовного підходу при здобутті освіти попередніх рівнів тощо. Це визначає своєрідність комунікативних потреб таких осіб, незабезпечення яких створює бар'єри на шляху до отримання якісних послуг.

Враховуючи актуальність створення безбар'єрного простору у сфері медичних послуг, зокрема в умовах викликів воєнного часу, проблема професійної комунікації фахівців сфери охорони здоров'я (лікарів-

стоматологів) з пацієнтами з порушеннями слуху є вкрай актуальною, відтак матеріали дослідження Литовченка Віталія Петровича на часі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідних тем відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України: «Теоретико-методичні основи психолого-педагогічного супроводу осіб з порушеннями когнітивного розвитку», 2021-2023 рр.; «Теоретико-методичні засади психологічного та психотерапевтичного супроводу ресоціалізації осіб з особливим освітніми потребами в умовах кризових викликів», 2024-2025 рр. Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (протокол №9 від 24.11.2022 р.).

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. За результатами дисертаційного дослідження можемо констатувати, що наукова новизна дослідження полягає в тому, що було здійснено цілісний теоретичний аналіз проблеми професійної комунікації фахівців сфери охорони здоров'я у контексті ідеї безбар'єрності; визначено теоретичні основи формування професійної комунікації фахівців сфери охорони здоров'я з особами з порушеннями слуху; компоненти професійної комунікації лікарів-стоматологів (когнітивний / знансвий, мотиваційно-ціннісний та практичний), відповідні критерії та рівні сформованості (високий / психологічно доцільний, достатній, низький); обґрунтовано основні бар'єри у професійній комунікації з особами з порушеннями слуху (психологічні, комунікативні, культурні); визначено організаційні умови психологічно доцільної професійної комунікації з особами з порушенням слуху: здійснення комунікації на основі принципів безбар'єрності та доступності; підготовка (підготовленість та вмотивованість) фахівців; урахування / дотримання рекомендацій; охарактеризовано сучасний стан та особливості формування професійної комунікації з особами з порушенням

слуху на основі національного та міжнародного досвіду та експертних думок; обґрунтовано та визначено зміст освітньої компоненти з формування психологічно доцільної професійної комунікації майбутніх лікарів-стоматологів (лікарів-інтернів) з особами з порушеннями слуху.

Поглиблено та уточнено сутність поняття «професійна комунікація фахівців сфери охорони здоров'я з особами з порушеннями слуху» як вид професійної комунікації, що передбачає сформованість у лікаря інклюзивно-комунікативної компетентності: знання специфіки комунікативних потреб осіб з порушеннями слуху; мотивація щодо надання якісних послуг особам з порушеннями слуху, усвідомлення необхідності підвищення компетентності; здатність реалізувати (застосовувати на практиці) відповідні знання на основі актуальних концепцій, моделей, підходів, спрямованих на забезпечення особливих комунікативних потреб; організаційний та змістовий складники формування психологічно доцільної професійної комунікації майбутніх лікарів-стоматологів (лікарів-інтернів) з особами з порушенням слуху.

Подальшого розвитку набули практичні алгоритми професійної комунікації з особами з порушеннями слуху на основі Калгарі-Кембриджської моделі медичного інтерв'ю із врахуванням положень спеціальної психології.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: розроблено й упроваджено у практику підготовки та підвищення кваліфікації фахівців сфери охорони здоров'я комплекс практичних та навчальних матеріалів: рекомендації щодо підготовки фахівців сфери охорони здоров'я – студентів медичних закладів вищої освіти (аспекти професійної комунікації з пацієнтами з порушеннями слуху); лекції та практичні заняття з теми «Комунікативні навички лікаря стоматолога-терапевта (безбар'єрний підхід)» до освітньої програми підготовки лікарів-інтернів та слухачів циклу з спеціалізації (кафедра стоматології, Інститут післядипломної освіти, НМУ імені О.О. Богомольця); авторський інформаційний Telegram чат-бот; лекції-дискусії «Стоматологічна

інклюзивна толока» на платформі Clubhouse з метою вивчення експертної думки лікарів-стоматологів різних країн, обговорення актуальних проблем, підвищення обізнаності з дотичних питань; методичні рекомендації для лікарів-стоматологів з професійної комунікації з пацієнтами з порушеннями слуху.

Розроблено концепцію заснування кафедри професійної комунікації лікаря-стоматолога як структурного підрозділу закладу вищої освіти, що сприятиме цілеспрямованій фаховій підготовці майбутніх лікарів; програму та силабус навчальної дисципліни (курсу) «Професійна комунікація лікаря-стоматолога з пацієнтами з особливими потребами» (як вибіркового компонента підготовки на магістратурі або інтернатурі).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації. Наукові положення дисертації достатньо обґрунтовані та відображені у висновках до розділів та загальних висновках. Найбільш суттєві результати, здобуті Віталієм Петровичем Литовченко вдало обґрунтовані, а також відповідають меті та завданням дисертаційного дослідження. Зміст основних положень роботи викладено послідовно та чітко, логічно-сміслові переходи між підпунктами дослідження, а також визначеними розділами присутні. Ступінь вірогідності здобутих результатів забезпечується достатньою апробаційною базою дисертанта. Результати дисертаційної роботи висвітлено у необхідній кількості наукових публікацій – 21, з них: 9 статей (6 одноосібні) у наукових фахових виданнях України (у тому числі ті, які індексуються у міжнародних наукометричних базах), зокрема 1 стаття (одноосібна) у періодичному науковому виданні, що індексується у Scopus та Web of Science; 12 статей (11 одноосібні) у збірниках матеріалів конференцій.

Характеристика основних положень роботи. Дисертаційна робота має класичну структуру, складається з анотацій українською, англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (337 позицій, з них 186 іноземною мовою),

додатків (на 61 сторінці). Загальний обсяг дисертації становить 324 сторінці, основний текст викладено на 199 сторінках. У тексті міститься 14 таблиць та 15 рисунків.

Ретельний науково-теоретичний аналіз дисертаційної роботи Литовченка Віталія Петровича на тему *«Формування професійної комунікації фахівців сфери охорони здоров'я з особами з порушеннями слуху»* дав змогу виокремити позитивні та значущі аспекти наукового дослідження, що є значним внеском у сучасну психологічну науку.

Зокрема, у першому розділі, автором обґрунтовано теоретичні основи формування професійної комунікації фахівців сфери охорони здоров'я (лікарів-стоматологів) з особами з порушеннями слуху, які базуються на положеннях психології, спеціальної психології, сурдопсихології, теорії професійної підготовки медичних працівників. Проблему професійної комунікації розглянуто у контексті ідеї безбар'єрності, що регламентовано Національною стратегією зі створення безбар'єрного простору в Україні, принципів інклюзивності, універсального дизайну, біопсихосоціальної моделі визначення особливих потреб.

За результатами теоретичного аналізу національних та зарубіжних досліджень проблем професійної компетентності, зокрема фахівців сфери охорони здоров'я, теоретичних основ професійної комунікації лікаря, з урахуванням основних положень компетентнісного підходу визначено компоненти професійної комунікації лікарів-стоматологів (когнітивний / знаннєвий, мотиваційно-ціннісний та практичний), відповідні критерії, показники та рівні сформованості (високий / психологічно доцільний, достатній, низький); обґрунтовано основні бар'єри у професійній комунікації з особами з порушеннями слуху (психологічні, комунікативні, культурні); уточнено сутність поняття «професійна комунікація фахівців сфери охорони здоров'я з особами з порушеннями слуху».

Водночас, проаналізовано специфіку комунікативних потреб осіб з порушеннями слуху в контексті соціокультурного підходу. Важливо, що

увагу акцентовано саме на соціокультурних особливостях людей з порушеннями слуху; каналах комунікації, які зумовлено станом слухової функції, мовою спілкування, технічними засобами реабілітації тощо; окрему увагу приділено таким феноменам як культура глухих, жестова мова тощо.

Відповідно до визначеного дослідницького питання представлено статистичні дані щодо кількості осіб з порушеннями слуху; класифікації порушень слуху, огляд технічних засобів реабілітації, розглянуто положення соціокультурного підходу до розуміння особливих потреб. На основі теоретичного аналізу представлено особливості комунікації між лікарем-стоматологом та пацієнтом з порушенням слуху, зокрема з дітьми, приділено увагу перекладу жестовою мовою під час надання медичної допомоги.

У другому розділі дисертаційної роботи представлено аналіз стану проблеми формування професійної комунікації фахівців сфери охорони здоров'я з особами з порушеннями слуху в національній та зарубіжній науці і практиці.

Розроблено методику дослідження, що мала на меті аналіз сучасного стану проблеми професійної комунікації лікарів-стоматологів з пацієнтами з порушеннями слуху, зокрема: визначення актуальних аспектів у контексті проблеми; узагальнення пропозицій експертів, серед яких особи з порушеннями слуху, члени громадських організацій, що представляють інтереси таких осіб, міжнародні фахівці; визначення умов ефективної (психологічно доцільної) професійної комунікації з особами з порушенням слуху.

На основі емпіричного дослідження (опитування національних та міжнародних експертів, онлайн обговорення за участі лікарів-стоматологів) – визначено, що основними чинниками проблеми професійної комунікації медичних працівників з особами з порушеннями слуху є: недостатня обізнаність із особливостями комунікації з пацієнтами з порушеннями слуху; не володіння або недостатній рівень володіння жестовою мовою; відсутність або недостатність інформації про допоміжні технічні засоби

комунікації з пацієнтами з порушеннями слуху (онлайн переклад жестовою мовою та ін.) та ін. Встановлено, що серед шляхів вирішення проблеми на перших позиціях: удосконалення підготовки майбутніх лікарів-стоматологів у контексті формування навичок комунікації з пацієнтами з порушеннями слуху; удосконалення освітніх програм підвищення кваліфікації лікарів та ін.

Актуалізовано зарубіжний досвід щодо організації професійної комунікації: забезпечення перекладача жестової мови та необхідних пристосувань у клініці; включення тематики щодо комунікації з пацієнтами з особливими потребами до програм підготовки лікарів-стоматологів тощо.

Узагальнення результатів вивчення стану проблеми формування професійної комунікації медичних працівників з особами з порушеннями слуху засвідчило необхідність її теоретичного обґрунтування та практичного вирішення на основі національної та міжнародної експертної думки.

У третьому розділі експериментально перевірено умови психологічно доцільної професійної комунікації фахівців сфери охорони здоров'я (лікарів-стоматологів) з особами з порушеннями слуху. Відповідно обґрунтовано, розроблено зміст освітньої компоненти з формування психологічно доцільної професійної комунікації майбутніх лікарів-стоматологів (лікарів-інтернів) з особами з порушеннями слуху (лекції та практичні заняття з теми «Комуникативні навички лікаря стоматолога-терапевта (безбар'єрний підхід)» до освітньої програми підготовки лікарів-інтернів та слухачів циклу з спеціалізації (кафедра стоматології, Інститут післядипломної освіти, НМУ імені О.О. Богомольця); авторський інформаційний Telegram чат-бот та ін.).

Аналіз результатів дослідження, представлений дисертантом, демонструє ретельність проведеної експериментальної роботи та підкреслює ефективність і доцільність запропонованих умов і розроблених рекомендацій щодо професійної комунікації з особами з порушеннями слуху для студентів медичних закладів вищої освіти (майбутніх лікарів-стоматологів). Експериментальна база дослідження: Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (Інститут післядипломної освіти, кафедра

стоматології). Прийняли участь у дослідженні в якості респондентів 46 лікарів-інтернів стоматологів; представники експертного середовища (члени громадських організацій «Українське товариство глухих» (УТОГ), «Об'єднання нечуючих педагогів» (ОНП), адміністрація та педагоги спеціальних закладів освіти для дітей з порушеннями слуху, міжнародні експерти з University of Iowa College of Dentistry, University of Rochester School of Medicine & Dentistry, Norwegian Association for the Deaf та ін.; до лекцій-дискусій «Стоматологічна інклюзивна толока» на платформі Clubhouse долучилося понад 200 лікарів-стоматологів з України, Польщі, Литви та ін.

Експериментально перевірено та підтверджено позитивну динаміку рівнів сформованості професійної комунікації лікарів-інтернів за визначеними критеріями: когнітивний / знанневий, мотиваційно-ціннісний та практичний.

Слід відмітити, що розроблені автором *рекомендації щодо підготовки фахівців сфери охорони здоров'я – студентів медичних закладів вищої освіти (аспекти професійної комунікації з пацієнтами з порушеннями слуху)*, які передбачають: запровадження навчального курсу (вибіркового) або включення теми (тематику) з професійної комунікації лікарів-стоматологів з пацієнтами з особливими потребами в межах освітньої та практичної підготовки в магістратурі та / або інтернатурі; використання сучасних інформаційних технологій; залучення здобувачів освіти до участі у конференціях, семінарах, тренінгах тощо з питань безбар'єрності тощо; *рекомендації (методичний комплекс) для лікарів-стоматологів з професійної комунікації з пацієнтами з порушеннями слуху*, що враховують сучасні національні та міжнародні підходи, є *значущими* для практичної діяльності у сфері для підвищення професійного рівня фахівців сфери охорони здоров'я з питань професійної комунікації, надання безбар'єрних послуг пацієнтам з особливими комунікативними потребами.

Кожний розділ дисертації Литовченка В.П. має свою наукову

значущість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу, у результаті об'єднання всіх розділів сформульовано цілісне та системне теоретично-практичне психологічне дослідження, що створює можливості для цілісного бачення стану формування професійної комунікації фахівців сфери охорони здоров'я з особами з порушеннями слуху.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертанта засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Інститут післядипломної освіти, кафедра стоматології); освітній процес і методичну роботу Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради (Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти); Загальноосвітнього навчального закладу II-III ступенів «Вечірня (змінна) спеціальна школа №27» м. Києва, Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33; практичну діяльність стоматологічної клініки «Ліберті Дент».

Литовченко В.П. є експертом з акредитації освітніх програм з числа здобувачів вищої освіти за спеціальністю 53 Психологія Національного агентства забезпечення якості вищої освіти (Додаток до Реєстру експертів від 21 листопада 2023 р.); членом Ради молодих вчених Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Наукова робота характеризується вагомістю та репрезентативністю джерельної бази. До складу джерельної бази входять документи й аналітичні матеріали з питань професійної підготовки медичних працівників, інформаційно-аналітичні матеріали міжнародних та національних інституцій, наукові й навчально-методичні роботи зарубіжних теоретиків і практиків з психології, спеціальної психології, сурдопсихології.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації. Результати

наукового дослідження Литовченка В.П. дають підставу вважати, що визначені завдання реалізовано, мета досягнута, а сукупність отриманих наукових положень має важливе значення для теорії і практики спеціальної психології, але поруч з цим, вважаємо за необхідне висловити певні побажання, що виникли у процесі рецензування дисертації:

1. У дисертації соціокультурний підхід враховано у критеріях та показниках сформованості професійної комунікації лікарів-інтернів стоматологів з пацієнтами з порушеннями слуху (знання специфіки комунікативних потреб осіб з порушеннями слуху, культури осіб з глухотою, базової (тематичної) лексики жестової мови тощо), частково представлено у тексті першого розділу (параграфи 1.2 та 1.3) та детально у додатках (додаток Д «Культура Глухих та жестова мова як складові їхньої самоідентифікації»). Позитивним є те, що з-поміж експертів, які брали участь у дослідженні, були представники спільноти людей з порушеннями слуху (члени Українського товариства глухих (УТОГ), Об'єднання нечуючих педагогів (ОНП). Водночас, на наш погляд, соціокультурний підхід, специфіка української жестової мови недостатньо представлені в основному тексті дисертації.

2. Практичні результати дослідження ґрунтовні та важливі, водночас частина практичних матеріалів реалізовані в ході формувального експерименту (лекції та практичні заняття з теми «Комунікативні навички лікаря стоматолога-терапевта (безбар'єрний підхід)» до освітньої програми підготовки лікарів-інтернів та слухачів циклу спеціалізації; авторські інформаційний Telegram чат-бот та лекції-дискусії «Стоматологічна інклюзивна толока» на платформі Clubhouse та ін.), а частина – ні. Вважаємо за доцільне більш повно реалізувати розроблені практичні матеріали (концепцію заснування кафедри професійної комунікації лікаря-стоматолога як структурного підрозділу закладу вищої освіти; програму та силабус навчальної дисципліни (курсу) «Професійна комунікація лікаря-стоматолога з пацієнтами з особливими потребами» (як вибіркового компонента);

3936989509030564

доповнення до Стандарту вищої освіти України з галузі знань 22 «Охорона здоров'я», спеціальності 221 «Стоматологія»).

Зазначені побажання не завадили загальному позитивному сприйняттю дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є самостійним завершеним дослідженням, сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову і практичну цінність.

Висновок. З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження Литовченка В.П. «Формування професійної комунікації фахівців сфери охорони здоров'я з особами з порушеннями слуху» за актуальністю, змістом, обсягом, наукової новизною, достовірністю, практичним значенням та повнотою викладу даних відповідає спеціальності 053 Психологія та вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019) і постановою КМ України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанови КМ України №341 від 21.03.2022 року, №502 від 19.05.2023, №507 від 03.05.2024), а її автор – Литовченко Віталій Петрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії PhD в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія.

Рецензент: доктор педагогічних наук,
професор, завідувач відділу
української жестової мови Інституту
спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Світлана КУЛЬБИДА

Кульбида С.В.
Відділ кадрів
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
Національний педагогічний університет України

На електронний документ накладено: 1 (Один) підписи чи печатки:
На момент друку копії, підписи чи печатки перевірено:
Програмний комплекс: eSign v. 2.3.0;
Засіб кваліфікованого електронного підпису чи печатки: ПТ Користувач ЦСК-1
Експертний висновок: №04/05/02-1277 від 09.04.2021;
Цілісність даних: не порушена;

3936989509030564

Підпис № 1 (реквізити підписувача та дані сертифіката)
Підписувач: КУЛЬБИДА СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА 2568415362;
Належність до Юридічної особи: ФІЗИЧНА ОСОБА;
Код юридичної особи в ЄДР: 2568415362;
Серійний номер кваліфікованого сертифіката: 5E984D526F82F38F040000004293E400478C5A05;
Видавець кваліфікованого сертифіката: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК";
Тип носія особистого ключа: Незахищений;
Тип підпису: Удосконалений;
Сертифікат: Кваліфікований;
Час та дата підпису (позначка часу для підпису): 17:07 29.08.2024;
Чинний на момент підпису. Підтверджено позначкою часу для підпису від АЦСК (кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг)
Час та дата підпису (позначка часу для даних): 17:07 29.08.2024;
Чинний на момент підпису. Підтверджено позначкою часу для даних від АЦСК (кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг)